

ORTA DƏHLİZİN QLOBAL TƏHLÜKƏSİZLİKDƏ OYNADIĞI ROL

dosent, polkovnik Yaşar Kərimov

<https://orcid.org/0009-0009-4825-3190>

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

yasarkerimov430@gmail.com

Xülasə. Məqalədə dünyanın müxtəlif bölgələrində baş verən müharibə və silahlı münaqişələr fonunda Uzaq Şərqdən Qərbə doğru uzanan beynəlxalq ticarət yollarına yaranan təhlükə, bunun qlobal ticarətə göstərdiyi təsirlər, eləcə də dünya hegemonluğuna can atan güc mərkəzlərinin qarşিদurması nəzərdən keçirilib. 2022-ci ilin fevralından başlayan Rusiya – Ukrayna müharibəsinin Şimal dahlizinə, 2023-cü ilin oktyabrından başlayan İsrail – HƏMAS müharibələri nəticəsində Qırmızı dənizdə Husilər tərəfindən dəniz yolu ilə daşımalara yaranan təhlükə fonunda Orta dahlizin rolu açıqlanıb.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi mövcud daşıma yollarına nəzarət etmək uğrunda başlanan müharibələrin Çin məhsullarının Qərbə ixracının təhlükəsiz və daha qısa vaxtda çatdırılması variantlarını nəzərdən keçirməkdir. Məqalədə müvafiq olaraq aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulur: Rusiya – Ukrayna və İsrail – HƏMAS müharibəsinin qlobal təhlükəsizliyə və nəqliyyat-logistika sisteminə göstərdiyi təsiri, Cənubi Qafqazın təhlükəsizlik mühitinin və Orta dahliz üzərində olan ölkələrin qlobal təhlükəsizliyə verdiyi töhfəni və rolunu qiymətləndirmək.

Nəticə etibarilə görünən odur ki, Rusiya – Ukrayna və İsrail – HƏMAS müharibələri başa çatana qədər qlobal təhlükəsizlik sistemində gərginlik artan tendensiya ilə davam edəcək və Orta dahlizin rolu daha qabarıq görünməyə başlayacaq: həm Cənubi Qafqazın, həm də qlobal təhlükəsizliyin təminində mühüm rola malik olacaq.

Açar sözlər: qlobal təhlükəsizlik, ticarət əlaqələri, beynəlxalq münasibətlər, Orta dahliz, Orta dahlizin rolu, yükdaşımalar

Giriş

İkinci Dünya müharibəsindən sonra dünyanın təhlükəsizlik sistemində çoxqütblülük yarandı. Bunun nəticəsində meydana gələn gərginlik – soyuq müharibə Qərb ilə SSRİ arasında uzun müddət davam etdi. Sovet İttifaqının dağılması və soyuq müharibənin başa çatması ilə dünya təhlükəsizlik sisteminin təşəkkül tapacağına bir inam yaranmışdı. Lakin bu heç də düşünülməmiş kimi olmadı, dünyanın hegemonluğuna can atan güc mərkəzləri arasında hələ gizli cərəyan edən qarşিদurma vəziyyəti gərginləşdirdi. Bu gərginlik fonunda beynəlxalq təşkilatlar vəzifələrinin icrasına ciddi yanaşmır, güclülər öz şərtlərini zəiflər üzərində diktə edir, dünya ictimaiyyətinin gözündə həmin təşkilatlara inam getdikcə azalırdı. Beynəlxalq hüquq daha çox diktə edənlərin və güclülərin maraqları üçün işləyirdi ki, bu da ikili standartın hökm sürməsinə səbəb olurdu. Belə ədalətsizlik və qarşিদurmalar fonunda dünyanın təhlükəsizlik sistemində qorxulu vəziyyət yarandığından indi bütün istiqamətlərdə güclü olmaqdan başqa çıxış yolu qalmayıb. Çünki dünyanın müxtəlif bölgələrində qarşিদurma və müharibələr artan tendensiya ilə davam edir.

Məqalənin hazırlanmasında statistik qiymətləndirmə və müqayisəli təhlil aparılıb.

Texnologiyanın sürətli inkişafı bütün sahələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Bu da öz növbəsində müasir müharibələrin baxış nəzəriyyəsinə fundamental yanaşmağı tələb edir. Əgər I və II Dünya müharibələrinin başlanma səbəblərinə nəzər salsaq, o zaman müharibəni başlayan ölkə (ölkələrin) ordusunun icra etdiyi fəaliyyətlərdən baş verənləri təhlil və qiymətləndirmək mümkün olar. Hazırda isə dünyanın güc mərkəzləri arasında cərəyan edən qarşিদurmalarından bunu müəyyən etmək o qədər də asan deyil. Çünki dünya hegemonluğuna can atan qüvvələr arxa planda qalaraq dəstəklədiyi qüvvələrin hesabına məqsədlərinə nail olmağa çalışırlar. Bunu Rusiya – Ukrayna müharibəsi nümunəsində də görmək olur. Əgər belə olmasa idi, onda kollektiv Qərb Ukraynaya dəstək verməzdi.

Əslində, nə NATO, nə də Ukraynanı dəstəkləyən ölkələr Rusiyaya müharibə elan edib. Lakin onlar Ukraynaya göstərdikləri maliyyə, silah-sursat dəstəkləri və kəşfiyyat məlumatları, eləcə də Ukrayna ordusuna keçdikləri təlimlər ilə Rusiyaya qarşı vuruşurlar. Müasir müharibələri təhlil edən zaman bir tərəfin digər tərəfə müharibə elan etdiyini görməsək də, tərəflər arasında hibrid müharibə getdiyini müşahidə etmək olur. Hibrid müharibə bütün sahələri – siyasi, iqtisadi, təhsil, mədəniyyət, din, ekologiya, ticarət, nəqliyyat və energetika sektorunu, ən əsası döyüş meydanında yüksək texnologiyaya əsaslanaraq hazırlanmış müasir döyüş vasitələrinin, süni intellekt elementlərinin tətbiqi ilə qoşunların qarşিদurmasını özündə ehtiva edir. Belə arzuolunmaz və gərgin vəziyyətdə isə heç nəyi planlı şəkildə proqnozlaşdırmaq mümkün deyil. Dünyanın təhlükəsizlik sistemində gərginlik davam edir və BMT-nin Baş katibi Quterreş 2024-cü il fevralın 16-də Münhen Təhlükəsizlik Konfransında çıxışı zamanı demişdir: *“Hazırda dünya birliyi soyuq müharibə dövründəkindən daha təhlükəli vəziyyətdədir, dünya ölkələrinin parçalanması son 75 ildə maksimum həddə çatıb”* [1]. Bir tərəfdə Rusiya – Ukrayna müharibəsi, digər tərəfdə Yaxın Şərqdə: Suriya, İraq və Yəməndə həllini tapmayan, həm də uzun müddət davam edən silahlı qarşıdurmalar, İsrail – HƏMAS silahlı münaqişəsi, Afrika qitəsində: Sudanda, Liviyada, eləcə də bir çox Mərkəzi Afrika ölkələrində tez-tez baş verən dövlət çevrilişləri və bu regionda böyük dövlətlərin qarşıdurması, Uzaq Şərqdə Sakit okean hövzəsində getdikcə artan gərginlik və s.

2019-cu ildə başlayan pandemiya dünya iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərdi və ölkələr arasında mövcud olan ticarət zənciri pozuldu. Bu istiqamətdə olan mövcud problemlər hələ də davam edir və bunları daha da çətinləşdirən həm də beynəlxalq nəqliyyat yolları üzərində baş verən müharibə və silahlı münaqişələrdir. Uzaq Şərqdən Qərbdə doğru uzanan və müxtəlif dövrlərdə “İpək yolu”, “Bir kəmə, bir yol” və “Orta dəhliz” kimi adlanan qlobal ticarət yolu fonunda Çin Xalq Respublikasının qlobal təhlükəsizliyə və dünya iqtisadiyyatına verdiyi töhfəni və oynadığı rolu nəzərdən keçirmək vacib məsələlərdən hesab olunur.

Əsas hissə

Bəşər tarixi milyonlarla insanın həlak olmasına, ümumbəşəri dəyərlərin dağılmasına, eləcə də insanlıq əleyhinə olan cinayətlərə səbəb olan çoxsaylı müharibələrə səhnə olub. Belə dağıdıcı müharibələrin nəticələrini təhlil edəndə, həmçinin bugünkü sürətli inkişafa nəzər saldıqda insanda belə bir düşüncə yaranır ki, bəlkə bundan sonra dünya inkişaf və tərəqqi yolu ilə gedəcək, bir daha fəlakət, müharibə və dağıntılara səhnə olmayacaq. Lakin XXI əsrdə milli maraqların qorunması və dünyanın hegemonluğuna can atan ölkələrin yaratdığı qarşıdurma və gərginlik böyük təlatümlərə səbəb oldu.

İndi dünyanın təhlükəsizlik sistemində böhran yaşanır, ölkələrin bir-birinə etibarını, inamını qalmaqayıb. Güclülərin diktəsi fonunda sürətli qütbləşmə prosesi gedir və artıq hər ölkə öz mövqeyini seçmək məcburiyyətində qalıb. Cənubi Qafqazda Ermənistanla Azərbaycan arasında uzun müddət davam edən Qarabağ münaqişəsi Azərbaycan Ordusunun apardığı 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində öz həllini tapdı. Bu da bölgədə maraqları olan dövlətlərin diqqətini Cənubi Qafqaz regionuna çəkdi.

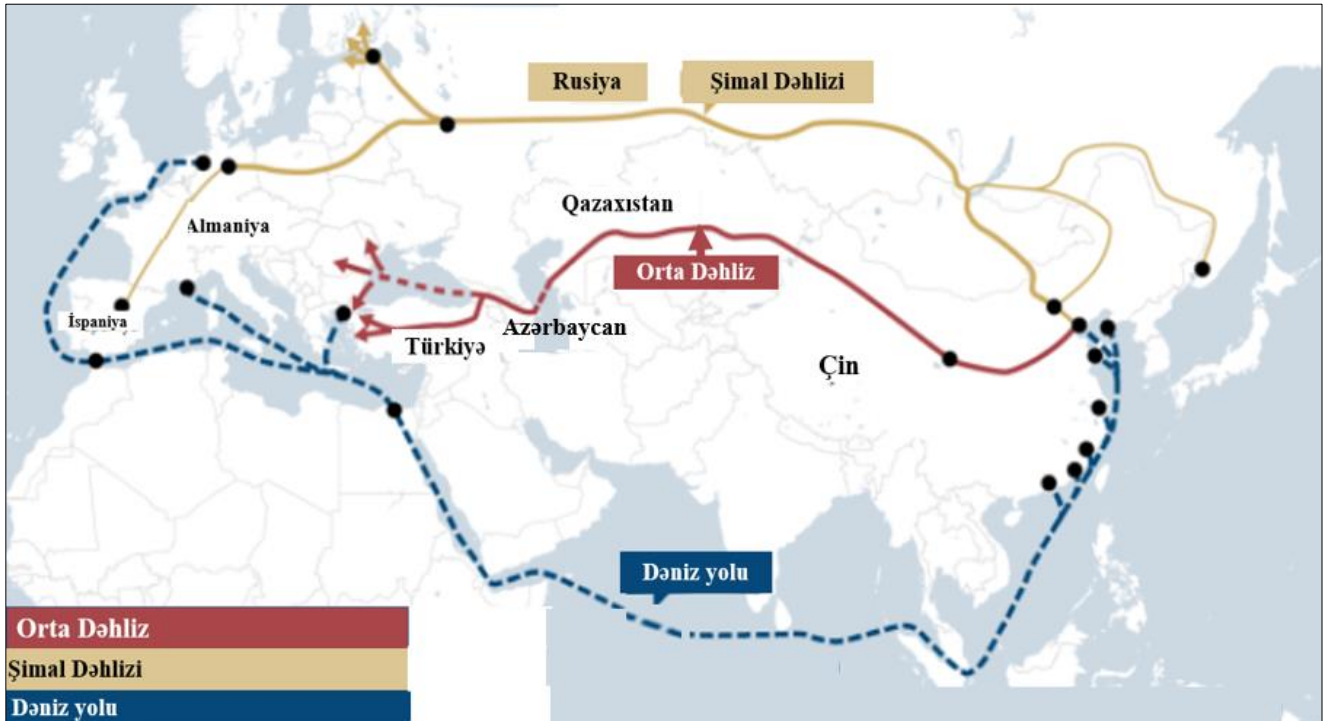
Qlobal miqyasda Şimal, Cənub və Orta dəhliz anlayışları mövcuddur. Şimal dəhlizinin böyük hissəsi Rusiya, Cənub dəhlizinin bir hissəsi isə İran ərazisindən keçdiyinə görə həmin dəhlizlər bu gün əvvəlki kimi aktual deyil. Rusiya və İrana tətbiq olunan sanksiyalar fonunda Orta dəhlizin əhəmiyyəti günbəgün artmaqdadır. Cənubi Qafqazdan keçən yollar Orta dəhlizin komponentləridir. Bu regionda dəhlizlər uğrunda mübarizə bir neçə spesifik səbəbdən daha da şiddətli formada müşahidə olunmaqdadır. Bu səbəblərin özəyində regionun geostrateji mövqeyə (Şərq-Qərb və Şimal-Cənub marşrutunun üzərində olması) malik olması və bölgədə maraqları olan böyük dövlətlərin də hədəfində dəhlizlərə nəzarət etmək faktoru dayanır [2].

Cənubi Qafqazda sülh və əmin-amanlığın yaranması bölgədə yaşayan xalqlar üçün nə qədər vacib olsa da, bu, regionda öz maraqlarını güdən böyük dövlətlər üçün zərrə qədər də əhəmiyyətli deyil. II Qarabağ müharibəsindən sonra bölgədə gərginliyin davam etməsini istəyən qüvvələrin zaman keçdikcə səhnəarxası oyunlarının əsl mahiyyəti üzə çıxır. Regionun lider dövləti olan Azərbaycan bu oyunları pozur və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində öz milli maraqlarını qorumaq uğrunda mübarizəyə davam edir. Çünki respublikamızın maraqlarını nəzərə almadan bu bölgədə hər hansı strateji layihəni həyata

keçirmək mümkün deyil. Tarix boyu Şərqdən Qərbə uzanan və məhz bu bölgədən keçən ticarət yolları dünyanın inkişafında mühüm rol oynamışdır. Orta əsrlərdə “İpək yolu”, XX əsrdə Çinin irəli sürdüyü “Bir kəmə, bir yol” layihəsinin tərkib hissəsi kimi daşıma yollarının şaxələndirilməsi çərçivəsində Azərbaycan öz imkanları hesabına Xəzər dənizinin sahilində Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının tikintisinə başlamış və qısa zamanda nəqliyyat-logistika sahəsində böyük uğurlara nail olmuşdur. Çindən başlayaraq daşınan yüklərin Azərbaycan üzərindən keçməklə “Bakı – Tiflis – Qars” dəmir yolu vasitəsilə Londona qədər çatdırılması ümumi olaraq 24 gün müddətinə başa gəlir və bu yol hazırda ən təhlükəsiz marşrut hesab olunur. Çinin irəli sürdüyü “Qlobal təhlükəsizlik”, “Qlobal inkişaf” və “Qlobal ticarət” layihələri çərçivəsində bu daşıma yolu Orta dəhliz adlanır və mövcud vəziyyətdə dünya ticarətinin inkişafında əvəzolunmaz rola malikdir. Çindən məhsulların Skandinaviya və Mərkəzi Avropa ölkələrinə daşınması üçün nəzərdə tutulan ən qısa yol Rusiya və Belarusdan keçir. Lakin 3 ildən çoxdur davam edən Rusiya – Ukrayna müharibəsinə, Qərbin Rusiya və Belarusa tətbiq etdiyi sanksiyalara görə bu yol fəaliyyət göstərə bilmir. Eyni zamanda Yaxın Şərqdə baş verən İsrail – HƏMAS qarşdurması fonunda Qırmızı dənizdə Husilərin Avropa ölkələrinin yük gəmilərinə hücumlar təşkil etməsi Avropa bazarlarına, həmçinin əks istiqamətlərə mal və yüklərin daşınmasında böyük problemlər yaradıb. Gəmilər təhlükəsizlik baxımından Afrika qitəsinin cənubundan – İynə burnundan keçməklə yükləri təyinatı üzrə çatdırması həm vaxt, həm də daşıma xərclərinin artmasına səbəb olur, nəticədə məhsullar bahalaşır ki, bu da alıcıların haqlı narazılığına gətirib çıxarır.

2020-ci ildə baş verən pandemiya və hazırda davam edən müharibə və silahlı münaqişələrə görə pozulan ticarət əlaqələri səbəbindən qlobal ticarət böhranı daha da dərinləşib. Proses belə davam edərsə, bu vəziyyətin uzun illər yaşanması və maliyyə baxımından çökmə qaçılmazdır.

Azərbaycanın beynəlxalq təhlükəsizliyə, Avropanın enerji resurslarına olan tələbatının ödənilməsi prosesinə verdiyi dəstək, eləcə də Çindən yüklərin Orta dəhliz vasitəsilə Qərb bazarlarına maneəsiz və təhlükəsiz daşınmasında oynadığı rol əvəzolunmazdır (Şəkil).

Şəkil. Çindən yüklərin Avropaya daşınması üçün Şimal dəhlizinə və Dəniz yoluna alternativ Orta dəhliz

Bu məsələni aktuallaşdıran amillərdən biri də Azərbaycanın 2020-ci ildə II Qarabağ müharibəsində əldə etdiyi möhtəşəm qələbədir. Azərbaycan uzun müddət işğalda qalan torpaqlarını azad etməklə Cənubi Qafqazda yeni təhlükəsizlik mühiti formalaşdı. Əldə olunmuş Üçtərəfli sazişin şərtlərinə görə, Ermənistan azərbaycanlıların Qərb bölgəsinə – Naxçıvan Muxtar Respublikasına maneəsiz

hərəkətini təmin etmək üçün mövcud yolları açmalı və təhlükəsiz gediş-gəlişi təmin etməli idi. Lakin sazişin imzalanmasından üç ildən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, Zəngəzur dəhlizi hələ də açılmayıb və bu məsələ öz həllini tapmayıb.

Dünya güclərinin Ermənistanla təsiri getdikcə artır. Ermənistan isə bunu Azərbaycanla danışıqlar prosesində öz lehinə fürsətə çevirmək istəyir. ABŞ, Hindistan, Fransa və Yunanıstan Ermənistanla mülkiyyətlərini və Rusiyaya zəiflətməyə çalışır. Bu ölkələr Ermənistanla bütün sahələrdə əməkdaşlığı inkişaf etdirir, xüsusilə, müasir silahlar verir və ordunun yenidən qurulmasında yaxından iştirak etməklə yanaşı, böyük maliyyə dəstəyi də ayırır.

II Qarabağ müharibəsində aldığı ağır məğlubiyyətdən nəticə çıxarmayan Ermənistanın sürətlə silahlanması onun üçün yaxşı nəticə vəd etmir. Həmin dövlətlərin öz maraqlarını güdməsi və rəsmi İrəvandan maşa kimi istifadə etməsi, əslində, onun saxta vədlərə aldanaraq sülh ritorikasından uzaqlaşmağa və bölgədə vəziyyətin qeyri-stabil qalmasına xidmət edir. Ermənistanın Rusiyanın milli maraqlarına zidd addımları və kənar qüvvələrin bölgəyə gəlməsi Rusiya – Ermənistan əlaqələrində böyük narazılığa səbəb olub. Ermənistanın üzv olduğu Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin və Avrasiya İqtisadi İttifaqının sammitlərində və iclaslarında iştirakdan imtina etməsi Rusiyada Qərbin diktəsi ilə atılan addım kimi qiymətləndirilir. Yerevanın davranışları və yürütdüyü Qərbyönümlü siyasət Rusiyada diqqətlə izlənilir və yeri gəldikdə cavabsız qalmır. Gedən proseslərdən görünən odur ki, Qərb Ermənistan vasitəsilə Rusiyaya Cənubi Qafqazda sınıqsızlaşmağa çalışır. Bu, əslində, regionda maraqları olan kənar qüvvələrin Cənubi Qafqaza gəlməsinə xidmət edir.

Rusiya ilə Ermənistan arasında yaranmış gərginlik İran – Ermənistan əlaqələrinə də təsirsiz ötürülür və kənar qüvvələrin bölgəyə gəlməsi İranın və Rusiyanın dövlət maraqlarına uyğun gəlmir. İndi Ermənistanla ənənəvi və dərin əlaqələri olan ölkələr bu münasibətlərə yenidən baxmaq məcburiyyətində qalıb.

Ermənistan Zəngəzur dəhlizinin açılmasını uzatmaqla gərginlik yaratdığı kimi, dünyanın güc mərkəzlərinin Cənubi Qafqazda qarşıdurmasına da zəmin yaradır. Ermənistan Hindistan, Fransa və İrəvandan aldığı silahlarla ordunu yenidən qurmağa cəhd edir. II Qarabağ müharibəsindən sonra hərbi potensialını artırmağa çalışan Ermənistan bununla həm də revanşist qüvvələrə şərait yaradır.

Rusiya – Ukrayna müharibəsinin davam etdiyi bir vaxtda Fransanın diktəsi ilə Ermənistanın Rusiya ilə olan əlaqələrinin pozulmasına hesablanmış siyasət yürütməsi oynanılan böyük oyunların bir halqasıdır. Rusiyanın 102-ci hərbi bazasının və Erabunidə yerləşən aviasiya qruplaşmasının mövcudluğu, eləcə də İran – Ermənistan və Türkiyə – Ermənistan dövlət sərhədinin Rusiya Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin Sərhəd qoşunlarının nəzarətində olduğu bir vaxtda Rusiyanın dövlət maraqlarına uyğun olmayan addımların atılması və vəziyyətin yüksələn tendensiya üzrə gərginləşməsi yaxın gələcəkdə Ermənistanla həm siyasi, həm də hərbi müstəvidə yaxşı heç nə vəd etmir.

Çinin XXI əsrdə irəliləməsi “Qlobal təhlükəsizlik”, “Qlobal ticarət” və “Qlobal inkişaf” layihələrinə önəm verməyən Ermənistan, əslində, bölgənin gələcək inkişafının əleyhinə addım atmaqla, həm də Çin – Hindistan və Çin – ABŞ əlaqələrində ikincinin tərəfini seçmiş olur. Rusiya – Ukrayna müharibəsinin nəticəsi bəlli olmadığı və Yaxın Şərqdə hələ də davam edən İsrail – HƏMAS savaşı fonunda Ermənistanın Rusiyanın maraqlarına zidd addımları mövcud vəziyyəti daha da gərginləşdirir.

Yaranmış vəziyyətdə Azərbaycan ancaq milli maraqlarına cavab verən, düşünülmüş və ardıcıl siyasət hesabına bölgənin gələcək inkişafına nail olmağı əsas hədəf kimi qarşısına qoymaqla yanaşı, həm də Avropanın üzvləşdiyi nəqliyyat-logistika problemlərinin və enerji resurslarının təminatı məsələlərinin həllində mühüm rol oynayır. Azərbaycan və Qazaxıstan Orta dəhliz sayəsində Asiya və Avropa arasında vacib nəqliyyat qovşağına çevrilir.

Rusiya – Ukrayna müharibəsi və Qırmızı dənizdə Husilərin hücumları Avropadan idxal və ixraca xeyli dərəcədə mənfi təsir göstərdiyindən Asiyanı Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələri ilə birləşdirən ənənəvi nəqliyyat əlaqələri pozulub. Buna alternativ olaraq Orta dəhliz əhəmiyyətli potensiala malikdir, çünki “Qlobal ticarət” ideyası çərçivəsində Çindən gələn malların sürətlə Qazaxıstan vasitəsilə Xəzər dənizi sahilinə, daha sonra isə Azərbaycan və Gürcüstan vasitəsilə Aİ ölkələrinə çatdırılması təhlükəsiz və qısa vaxtda təmin olunur [3].

Ekspertlərin qiymətləndirməsinə görə, 2023-cü ildə bu dəhliz üzrə daşımalarda həcmi 86% artaraq 2,8 milyon tona çatıb (2021-ci ildə bu göstərici cəmi 586 min ton, 2022-ci ildə 1,5 milyon ton olub). Bu göstəricilər dəhliz boyu daşımalarda əhəmiyyətli artımı göstərir. Beləliklə, Azərbaycan və Qazaxıstan yerləşdiyi coğrafi mövqeyinə, eləcə də daxili sabitliyinə və inkişaf tempinə görə Asiya ilə Avropa arasında mühüm nəqliyyat infrastrukturuna malik olan ölkələrə çevrilir. Türk Dövlətləri Təşkilatının inkişafına və beynəlxalq aləmdə onun nüfuzunun artmasına çalışan hər iki ölkənin birgə səyləri yaxın gələcəkdə öz bəhrəsini verəcək. Azərbaycan və Qazaxıstan Orta dəhlizin perspektivini nəzərə alaraq nəqliyyat infrastrukturunun yenilənməsinə vaxtında investisiya yatırması indi öz töhfəsini verməyə başlayıb [4].

Rusiya – Ukrayna müharibəsinin fonunda son zamanlar Rusiyanın 1.000 km-ə qədər dərinlikdə yerləşən strateji obyektləri və nəqliyyat infrastrukturalarının, qaz və neft terminallarının, neftayırma zavodlarının hədəfə alınması, eləcə də Qərbin Rusiyaya tətbiq etdiyi sanksiyalar ilə əlaqədar olaraq Asiyadan Avropaya yükdaşımalar çətinləşib.

İndi Avropa İttifaqı Cənubi Qafqazda və Orta Asiyada geosiyasi mövqeyini qorumaq istəyirsə, o zaman Orta dəhliz marşrutuna investisiyaları artırmalı və dəhliz üzərində olan ölkələr ilə real əməkdaşlıq müstəvisinə keçməlidir [3].

Orta dəhlizin inkişaf etdirilməsi və yeni yüklərin cəlb edilməsi baxımından Çinin Sian şəhərində fəaliyyətə başlamış Qazaxıstanın Nəqliyyat-Logistika Mərkəzi marşrut üzrə yükdaşımalarda həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artırmağı hədəfləyib. Mərkəzdən 61 ədəd konteynerdən ibarət yük qatarının yola salınması, 11 gündən sonra multimodal daşıma zamanı konteynerlərin Qazaxıstan limanında yenidən yüklənərək Xəzər dənizi ilə Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanına, oradan isə Abşeron terminalına çatması böyük əhəmiyyət daşıyır. İlk razılışmaya əsasən, Mərkəz vasitəsilə Azərbaycana ayda 10 konteyner qatarın yola salınması planlaşdırılır [4].

Orta dəhlizin inkişafı üçün birbaşa istehlakçılara yönəlmiş rəqəmsal platforma yaradılıb, Azərbaycan və Qazaxıstanın dəmir yolları “Təqib və İzləmə” funksiyası vasitəsilə real vaxt rejimində marşrut boyunca yüklərin izlənməsi sisteminə inteqrasiya olunub. Vahid rəqəmsal ekosistemin yaradılması və inkişaf etdirilməsi Orta dəhlizin şəffaflığını, cəlbediciliyini getdikcə artırır.

Əvvəllər Çindən Orta dəhliz vasitəsilə yüklərin Qara dəniz limanlarına çatdırılması təxminən 53 gün çəkirdisə, hazırda bu müddət 18 gün təşkil edir. Çin Orta dəhlizə önəm verir və məhsulların bu marşrutla ixracının qarşdakı illərdə artan tendensiya ilə davam etməsi gözləniləndir. Orta dəhlizlə yükdaşımalarda artması və yüklərin təhlükəsiz daşınması prioritet təşkil edir. Ermənistan havadarlarının dəstəyinə güvənərək hələ də Zəngəzur dəhlizinin açılmasını və yüklərin daha qısa yolla daşınmasını müvəqqəti olaraq yubadığına baxmayaraq, belə vəziyyət uzun müddət davam edə bilməz, çünki onun açılması zamanın tələbidir. Bu, qlobal təhlükəsizliyə və qlobal ticarətin, eləcə də Orta dəhlizin dinamik və uğurlu inkişafına təsir göstərən, həmçinin bölgə xalqlarının sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamasına töhfədir.

Nəticə

Dünyanın təhlükəsizlik sistemində böhranlı vəziyyət və gərginlik davam edir. ABŞ konqresinin Ukraynaya, İsrail və Tayvana 90 milyard maliyyə vəsaitinin ayrılması üçün nəzərdə tutulan qanun layihəsini təsdiqləməsi, eləcə də Aİ-yə üzv ölkələrin Rusiya – Ukrayna və İsrail – HƏMAS savaqları fonunda müharibə tərəflərinə verdikləri hərtərəfli dəstək böhranın həllinə xidmət etmir, əksinə, vəziyyəti daha da gərginləşdirir.

Pandemiya nəticəsində ticarət zəncirində baş verən qırılma və müharibə səbəbindən dərinləşən əlaqələr öz təsirini göstərməkdə davam edir. Nəqliyyat-logistika sisteminə olan təhlükələr Şimal dəhlizinin və Dəniz yolunun fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Lakin İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Cənubi Qafqazda yaranmış vəziyyət güc mərkəzlərinin diqqətini regiona çəkməyə bilməzdi. Cənubi Qafqazdan keçən Orta dəhlizin dünyanın güc mərkəzlərini yeni reallıqları qəbul etməyə, region xalqlarının dinc şəraitdə yaşamasına və inkişaf etməsinə, eləcə də Qlobal təhlükəsizliyə böyük töhfə kimi qiymətləndirilə bilər. Şimal dəhlizi ilə yüklərin 10.000 km məsafəyə 15 – 20 günə, Dəniz yolu ilə

həmin yüklərin 30 – 40 günə daşınması mümkün olduğu halda, Orta dəhliz ilə bu yükləri 7.000 km məsafəyə 10 – 15 günə daşımaq mümkündür. Orta dəhliz digər daşıma yolları ilə müqayisədə daha qısa və təhlükəsizdir. Gələcəkdə region ölkələri və dünyanın güc mərkəzləri Orta dəhlizin global təhlükəsizlik sistemində oynadığı rolu və regionun inkişafına verdiyi töhfələri yaxından hiss edəcək.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Quterreş: “Dünya indi soyuq müharibə dövründəkindən daha təhlükəli vəziyyətdədir”: [Elektron resurs] / – 16 fevral, 2024. URL: <https://www.bizimyol.info/az/news/485867.html>
2. Məmmədzadə, V.M. Cənubi Qafqazda dəhlizlər uğrunda rəqabət / V.M.Məmmədzadə, // “Azərbaycan təhlükəsizlik orqanlarının fəxri rəhbəri” adlı respublika elmi-praktiki konfransın materialları, – Bakı: AR DTX H.Əliyev adına Akademiyasının Redaksiya-nəşriyyat şöbəsi – 2023.– s. 334–339.
3. “Eureporter”: Azərbaycan və Qazaxıstan Asiya ilə Avropa arasında mühüm nəqliyyat hablarına çevrilir: [Elektron resurs] / – 12 mart, 2024. URL: <https://report.az/infrastruktur/eureporter-azerbaycan-ve-qazaxistan-asiya-ile-avropa-arasinda-muhum-neqliyyat-hablarina-cevrilir/>
4. Azərbaycan və Qazaxıstan prezidentləri Çinin Sian terminalından Bakının Abşeron stansiyasına konteyner qatarının gəlişi mərasimini videobağlantı ilə izləyiblər: [Elektron resurs] / – 12 mart, 2024.
URL: https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ve_qazaxistan_prezidentleri_chinin_sian_terminalindan_bakinin_abseron_stansiyasina_konteyner_qatarinin_gelisi_merasimini_videobaglanti_ile_izleyibler_yeni_lenib_video-2945891

Аннотация

Роль Среднего коридора в глобальной безопасности Яшар Керимов

В статье рассматривается угроза международным торговым путям, протянувшимся с Дальнего Востока на Запад, на фоне войн и вооруженных конфликтов в разных регионах мира, ее влияние на мировую торговлю, а также противостояние центров силы, стремящихся к мировой гегемонии. Роль Среднего коридора заявлена на фоне угрозы, исходящей от хуситов в Красном море для Северного коридора российско-украинской войны, начавшейся в феврале 2022 года, и войны Израиля и ХАМАС, начавшейся в октябре 2023 г.

Основная цель исследовательской работы - рассмотреть пути безопасной и оперативной доставки китайской продукции, экспортируемой на Запад, в связи с войнами за существующие транспортные маршруты. В статье также поставлены следующие задачи: влияние войны Россия-Украина и Израиль-ХАМАС на глобальную безопасность и транспортно-логистическую систему, вклад и роль среды безопасности Южного Кавказа и страны «Среднего коридора» глобальной безопасности.

В результате, установлено что по мере продолжения войны между Россией и Украиной и Израилем и Хамасом напряженность в глобальной системе безопасности будет продолжать расти с тенденцией к увеличению, а роль «Среднего коридора» станет более заметной. В заключение отметим, что Средний коридор играет важную роль в обеспечении безопасности как Южного Кавказа, так и глобальной безопасности.

При подготовке статьи были проведены статистическая оценка и сравнительный анализ.

Ключевые слова: глобальная безопасность, торговые отношения, международные отношения, средний коридор, роль среднего коридора, грузоперевозки

Abstract

The role of the Middle corridor in global security

Yashar Kerimov

In the article, the threat to the international trade routes stretching from the Far East to the West against the backdrop of wars and armed conflicts in different regions of the world, its effects on global trade, as well as the confrontation of power centers striving for world hegemony were considered. The role of the Middle corridor has been announced the backdrop of the threat posed in the Red Sea by Houthis and to the Northern Corridor of Russia – Ukraine war, which began in February 2022, and the Israel – Hamas war, which began in October 2023.

The main purpose of the research work is to consider ways of safe and short delivery of Chinese products exported to the West due to the wars over the existing transportation routes. In the article, the following tasks are set in the scientific research: the impact of the Russia – Ukraine and Israel – Hamas war on global security and the transport-logistics system, the contribution and role of the security environment of the South Caucasus and the countries on the Middle corridor to global security.

As a result, it seems that as the Russia – Ukraine and Israel – Hamas war continues, tensions in the global security system will continue with an increasing trend, and the role of the Middle corridor will become more prominent. In conclusion, the Middle corridor has an important role in ensuring both South Caucasus and Global security.

Statistical evaluation and comparative analysis were carried out in the preparation of the article.

Keywords: global security, trade relations, international relations, the middle corridor, the role of the middle corridor, cargo transportation

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 16.01.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 23.01.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 11.02.2025